

Світоглядна “всеядність” як проблема

В сучасній Україні навряд чи можна знайти людину, яка була б задоволена станом справ у суспільстві і державі. При цьому зовсім неважливо де вона живе і працює, яку має освіту, яку сповідує релігію, ким є за національною приналежністю. Склалась дуже дивна і водночас архінеприємна ситуація – добившись державної незалежності, Україна не змогла створити належних умов навіть для незначного матеріального і духовного комфорту переважної більшості свої громадян. Суспільство продовжує перебувати у стані з'ясування відносин між гілками влади, політичними силами, легальною і тіньовою економікою, кримінальними угрупованнями. У суспільній та індивідуальній свідомостях критичної межі досяг нігілізм щодо власних структур, особливо діяльності судових органів та органів внутрішніх справ. Пишним цвітом бувають політичне лицемірство, економічне рейдерство, подвійна мораль, побори і хабарі. Держава не має обґрунтованої стратегії внутрішнього і зовнішнього розвитку. Замість неї – різноманітні гасла, політичні та економічні програми, обіцянки світлого життя при умові вступу до Європейського союзу і НАТО або навпаки – поза цими утвореннями, пихата чванливість і надмірна самовпевненість кожного чергового уряду з обов'язковою критикою своїх попередників і звинуваченням їх у всіх мислимих і немислимих гріхах, ситуативні, “лоскутні”, як правило невдалі рішення поточних питань і проблем при свідомому або недолугому ігноруванні системного характеру суспільних процесів. Від стійкої нестабільності у всіх сферах життя стомились всі.

Однією з надзвичайно складних і дуже запущених проблем українського соціуму на вісімнадцятому році його незалежності є світоглядна “всеядність”. В ролі синоніму тут можна було б використати термін “світоглядний безлад”. Так влаштована людина, що буття її у світі обов'язково передбачає наявність на рівні власної свідомості певного обсягу знань і світогляду. Це стосується не лише індивіда, а й кожного надіндивідуального утворення – сім'ї, трудового колективу, класу, політичної партії, нації тощо. Основними каналами набуття знань є освіта (її надто важливою складовою виступає самоосвіта) і практична діяльність суб'єкта. З світоглядом ситуація набагато складніша. Будучи системою найбільш загальних знань і переконань людини щодо світу і свого місця у ньому, це духовне утворення формується під впливом спектру різноманітних чинників: суспільної свідомості, отриманих знань, суспільного та особистого досвіду, прочитаних книг, побачених кінофільмів, спілкування з іншими людьми, духовної атмосфери, що існує в сім'ї і суспільстві, цілеспрямованого виховання, традицій, звичаїв та ін. Оскільки саме світогляд визначає стратегію людської поведінки в переважній більшості ситуацій, задає смисложиттєві орієнтири, то процес його формування не можна пускати на самотік, елемент стихійності тут повинен бути мінімізований. Точно так, як не може вирости дитина фізично здоровою без фізичного загартування і медичних щеплень від низки хвороб, не варто надіятись на духовну зрілість людини, якщо її цілеспрямовано не формувати. Сім'я, соціум і держава у цьому процесі відіграють ключову роль.

В Україні склалась ситуація, коли продуманий, цілеспрямований вплив соціуму і держави на становлення і розвиток світогляду людей, передусім підростаючого покоління є вкрай незначним. Як наслідок, такі базові світоглядні цінності як патріотизм, співпереживання чужого горя, бажання творити добро, чесна праця, повага до старших та інші у світоглядній сфері молоді представлені дуже слабо. Натомість яскраво заявляють про себе егоїзм, користолюбство, бажання наживи і легкого життя, нечесність, нехлюйське ставлення до історії свого народу, стремління жити за кордоном, небажання служити в армії, маргинальність думок і поведінки та ін. Сказане зовсім не означає, що підростаюче покоління гірше за своїх батьків та дідів. Йдеться про інше – про існуючі недоліки, прорахування, упущення (а вони мають досить масштабний характер) щодо впливу громадських і державних інституцій на формування базових світоглядних орієнтирів як суспільства в цілому, так і кожного його члена зокрема. Об'єктивно склалось так, що могутні трансформаційні процеси, які розпочались у колишньому СРСР у 1985 році – початок так званої перебудови – і привели до розпаду цього державного утворення, своєю складовою мали руйнування усталеної системи виховання людей, в тому числі формування їх світоглядної культури. З проголошенням у 1991 році самостійності України у суспільстві прокотилась тепер вже “своя”, доморощена, на мій погляд, ще більш потужна і агресивніша хвиля “кардинальної” зміни світоглядних цінностей. “Скидання з п'єдесталів” ідолів і героїв, розвінчання, далеко не завжди об'єктивне і професійно зроблене, одних кумирів і возвеличення інших, спроби по-новому (дуже часто по-своєму) переписати історію, нав'язування суспільству і громадянам нових стереотипів мислення і поведінки, стало нормою життя. В умовах такої чехарди надзвичайно важко, дуже часто практично неможливо забезпечити формування стійких позитивно спрямованих світоглядних орієнтирів. Не можна забувати і про те, що зовсім непростим, дуже часто навіть болісним, був, в окремих сферах залишається і тепер, процес розбудови самої української держави як органу управління суспільством, а також про складні соціальні і економічні колізії у ньому. Відсутність в українському соціумі зрілих структур громадянського суспільства, зайнятість держави вирішенням власне державотворчих і економічних проблем своїм наслідком мають те, що з трьох основних суб'єктів виховного впливу на людину – суспільство, держава, сім'я – лише сім'я продовжує більш-менш стабільно виконувати свої функції. Результативність цього впливу – тема окремої розмови.

Вирішувати питання формування і функціонування світоглядної культури в Україні, на мій погляд, потрібно лише на засадах комплексного підходу. Свого розв'язання чекає спектр задач. *Перша* – це розробка державницької ідеології, як системи належним чином обґрунтованих ідей, концепцій, теорій, що стосуються всіх основних сфер життя суспільства (економіка, політика, право, мораль, освіта, культура, охорона здоров'я, наука, оборона та ін.) і в яких відображені базові потреби функціонування і стратегічні орієнтири розвитку цих сфер з метою максимально повного задоволення інтересів широких кіл населення, суспільства в цілому і держави. Такої ідеології у нас немає. Натомість маємо локальні ідеології різних політичних партій і об'єднань, які людей не стільки об'єднують, скільки

роз'єднують. Друга – формування на рівні суспільної свідомості привабливих цілей та ідеалів, здатних консолідувати українське суспільство. Феномен національної ідеї, на жаль, зробити цього не може. В сучасних умовах дане утворення має надто розмитий зміст і заполітизований характер. Різноманітні спроби формувати світогляд на цінностях української історії та національного духу значного результату не дали. Хоча історичний компонент обов'язково має бути присутнім у виховному процесі, світоглядні знання, переконання і принципи повинні орієнтувати людину на сьогоднішнє і майбутнє, а не на минуле. У ситуації, що склалась, з великою користю для справи формування світогляду можна використовувати загальнолюдські цінності – патріотизм, любов, добро, честь, порядність та ін., обов'язково наповнюючи їх національним змістом. Але при цьому не можна забувати: відсутність у соціумі “своїх” ідеалів пагубно впливає на функціонування його матеріальної і духовної культури, зовсім не сприяє активному розкриттю суспільного та індивідуальних потенціалів, продукуванню атмосфери піднесеності і устремління у майбутнє. *Задача третя* – серйозне організаційне, кадрове і фінансове забезпечення виховного процесу з молоддю загалом і формування її світогляду зокрема. Ніхто і ніщо не наносить такої шкоди функціонуванню суспільства, як відсутність системи і чітко визначеної послідовності у цій сфері. Продовжувати і далі сподіватись на слов'янське “авось” не можна. З розпадом Радянського Союзу канули в лету жовтєнєтські, піонерські та комсомольські організації у школі. Не дивлячись на заїдеологізований характер діяльності, вони відігравали надто важливу роль у становленні молодої людини як особистості, кристалізації її духовного світу. Організаційно і змістовно вплив цих структур на свідомість юнаків і дівчат в незалежній Україні нині не заміщений. Вкрай вузькомасштабною у вітчизняній середній школі є робота гуртків за інтересами та спортивно-масова робота. Фактично ліквідовані, за дуже рідким винятком, районні будинки дітей та юнацтва (колишні будинки піонерів). Дещо кращим виглядає стан справ із виховним процесом у вищій школі. Однією з умов ліцензування напрямів та спеціальностей у вузах є наявність розробленої ними концепції виховної роботи зі студентами. Але і тут не все так добре, як хотілось би. По мірі того, як Україна все більше буде інтегруватись у Болонський освітній простір, питання формування і функціонування світоглядної культури студентів набуватимуть особливої актуальності.

Крім виділених вище задач в окресленій мною сфері існує багато інших. І всі вони потребують свого вирішення.